

ƏLİ RÜSTƏMOV

Pedagoji elmlər namizədi, dosent

Zöhrab BAXŞƏLİYEV

Tarix elmləri namizədi, dosent

ELEKTRON KİTABXANALARIN FORMALAŞDIRILMASININ BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Son illərdə informasiyalaşdırma problemlərinin daha fəal işlənməsi və qloballaşdırma strategiyasının inkişafı ilə əlaqədar olaraq, informatika ilə bağlı olan sahələrdə yeni keyfiyyət dəyişiklikləri baş verir. Yalnız informasiya məhsullarının növləri və formaları (daşıyıcıları) deyil, həm də kitab nəşri, mühafizəsi, yayılması və sənəd-informasiya xidməti ilə bağlı olan qurumların rolu və əhəmiyyəti funksiyaları da təkrilləşdirilir. Bu obyektiv proses kitabxanalarda getdikcə daha çox elektron nəşrlərin toplanması, qlobal informasiya məkanında onların informasiya funksiyalarının daha da mürəkkəbləşməsi ilə müşayiət edilir. Elektron nəşrlərin yaradılması, sürətlə artımı, yığcam disklərin tətbiqi və internetin terabitə imkanlarının istifadəsi ilə əlaqədar olaraq elektron kitabxanalar yaradılır və onlar qlobal informasiya məkanında dinamik şəbəkələr kimi formalaşdırılır. Sənədlərin bir formadan digər formaya keçirilməsi texnologiyaları informasiyanın daha səmərəli mühafizəsinə və kağız daşıyıcılarında olan informasiyaların elektron formada yaxın və uzaq məsafədə axtarılmasına və verilməsinə imkan yaratmışdır. Yığcam disklərin və world wide web-də tam mətnli informasiya resurslarının yaradılmasında hipermetn texnologiyasının istifadəsi, həmçinin internetin zəngin elektron nəşrlər sisteminə və elektron kitabxanalarına uzaqdan müraciət sənədlərin nəşri, mühafizəsi və yayılmasında alternativ fəaliyyət sahəsi yaratmışdır. Bütün bunlar kitabxana işində əsl inqilabi çevrilişə səbəb olmuşdur. İnternet vasitəsilə əlaqələndirən sürətli ötürmə imkanlarına malik olan yüz mindən çox

elektron kitabxanalar, beynəlxalq axtarış kataloqları və göstəriciləri, bibliografik məlumat bazaları bu inqilabi çevrilişə ayarı sübutdur.

Elektron nəşrlər sənəd kommunikasiyasında yeni formalar yaratmışdır. Belə ki, mətndən, təsvirdən, rəsmdən, səsdən (melodiyalardan), onların tam kompleksindən və elementlərindən ibarət olan yeni sənəd formaları yaradılmışdır. Hipermetn texnologiyalarından istifadə hər bir informasiya elementinin digəri ilə birlikdə daha əlverişli kompanovka etməyə (tərtibatına), onun əsas mətnini qeyd, isnad, illüstrasiya və digər elementlərlə zənginləşdirməyə imkan verir. Məsələn, internetdə Şeksprin elektron kitabxanasında onun istənilən əsərinin tam mətnini oxumaq, istənilən pyesinin geniş fayl lüğətini istifadə etmək mümkündür. Geniş fayl lüğətində Şeksprin istənilən pyesinin məşhur teatr tamaşalarındakı videokliplərə baxa, "Qlobus" teatri vasitəsilə virtual səyahətə çıxma, ən məşhur dünya aktyorlarının Şekspir əsərlərinin səhnələrindəki monoloqları əyani şəkildə görə, Otello, Hamlet, Dezdemon, Kral Lir və onlarla digər rolları yüksək sənətkarlıqla oynayan aktyorların real səhnə obrazlarına baxa bilərik.

Elektron nəşrlərin yaradılması ilə ənənəvi nəşriyyat prosesləri də dəyişir. Elektron kitabın hazırlanması, kompüter ssenarisinin qurulması, süjetin genişləndirilməsi, maketin internet və ya CD-ROM istehsalı zamanı master-diskini yaradılması və s. nəşriyyat işi sahəsində çalışan mütəxəssislər üçün yeni fəaliyyət istiqamətləridir.

Elektron nəşrlərin yaradılması ilə əlaqədar olaraq sənədlərin tirajlaşdırılması və yayılması da əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməkdədir. Nəşrin internet vasitəsilə yayılması ənənəvi şəraitdə onun hazırlanması, çapı, tirajlaşdırılması, cildlənməsi və daşınmasına sərf edilən xərcləri aradan qaldırır, yüksək operativliklə əlaqədar istifadəçilərə və kitabxanalara çatdırılır. Bununla əlaqədar olaraq kitabxanalar həm internet istifadəçiləri, həm də əvvəllər olduğu kimi, informasiya xidməti qurumları kimi fəaliyyət göstərir.

Ənənəvi sənəd növləri ilə yanaşı, yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi əsasında bir sıra elektron nəşr formaları və növləri də yaradılmışdır. Yalnız elektron formada mövcud olan xüsusi nəşr tipi Web-serverlərdə mühafizə edilən informasiyalar (Home Rage formasında isnadlarla təmin olunmuş resurs kataloqları və digər serverlər) deyil, həm də xeyli miqdarda soruş-informasiya və tematik məlumat bazaları elektron nəşrlərdir. Elektron informasiya mərkəzlərinin interaktiv nəşrləri olan resurslar ümumiyyətlə çap əsər-

ləri kimi təsəvvür edilə bilməz. Çünki onlar teleqraf xəbərləri kimi yüksək operativliyə malikdir. Məsələn, internetdə yeniliklərin milli xidmət saytları öz məzmununu hər 15-20 dəqiqədən bir tam və ya qismən dəyişir. Sintetik elektron nəşrlərin yeni növləri də yaradılır. Məsələn, virtual kitab mağazasının interaktiv bölücüsi (qid) reklam bukletlərini, interaktiv sifariş və avtomatlaşdırılmış bank sənədlərini özündə birləşdirir.

Internetin eksperimental bədii nəşrlər, yəni hircmetn romanları çox maraqlı elektron nəşrlərdir. Belə romanlar ayrı-ayrı yazıçıların əsərlərindən ibarətdir. Hər hansı romanı internet vasitəsilə oxuyan geniş oxucu kütləsi ona yeni mətnlər əlavə edə, istənilən fragmentə düzəlişlər apara, ona istənilən qədər şərhlər əlavə edə, roman haqqında öz fikirlərini bildirə, romanda bəhs edilən hadisələrə dair şəkil, rəsm çəkib əsas mətnə daxil edə və s. prosesi sərbəst icra edə bilər. Beləliklə, hər bir roman həmin müəlliflə yanaşı, kollektiv bədii yaradıcılıq məhsuluna çevrilir. Bədii ədəbiyyat kitabxanaları rənlərlə adda bədii əsərlərə edilmiş əlavələri, qeydləri milyonlarla dünya oxucularının milli bölgülər əsasında müxtəlif fikirlərinin internetdə toplanmış, təhlil edilmiş və ümumiləşdirilmiş oxucu təstlərinə dair məlumatları əldə edə və öz fondlarının profilli komplektləşdirilməsində istifadə edə bilərlər. Internet nəşrlərinin qiyməti ekvivalent çap nəşrlərindən təqribən 15-20 dəfə ucuzdur. Hər hansı elektron nəşri öz fonduna komplektləşdirən kitabxana onu minlərlə digər əlaqədar kitabxanalara da pulsuz ötürə bilər. Ənənəvi çap əsərlərinin komplektləşdirilməsində isə belə bir imkan olmamışdır.

Əlbəttə, ənənəvi çap əsərləri tarixən mövcud olmuşdur və gələcəkdə də mövcud olacaqdır. Lakin öz mənə qiyməti, əhəmiyyəti operativ istifadə edilməklə müəyyənləşdirilən, ölçülən elmi və texniki kitabları elektron formada (şəbəkə publikasiyaları formasında) yaymaq çox vacibdir. Bu problem elektron nəşrlərin yaradılmasına qədərki dövrdə həll edilməmişdi.

Bəzi "sintetik" nəşrlər hazırda hipermetn texnologiyalarının tətbiqi əsasında paralel olaraq iki versiyada (kağız formasında-ənənəvi istifadəçilər üçün, elektron formada - internet istifadəçiləri və əlaqədar hesablama texnikası olanlar üçün) hazırlana bilər. Reklam bukletləri, ensiklopedik nəşrlər, dərsliklər və s. belə nəşrlərə misal ola bilər.

Hazırda təlim və oyun kompüter programları yığcam disklərdə buraxılır və elektron informasiya məhsulları bazarının tərkib hissəsini təşkil edir. Onlar ənənəvi dərslərlə və çap-oyun vasitələri ilə müvəffəqiyyətlə rəqabət aparırlar. Elə respublikamızda yüzlərlə kompüter oyun zalları və yığcam disklər satan xeyli mağazalar fəaliyyət göstərir. Bu məhsulların hansı formalarda daha çox buraxılmasını gələcəkdə oxucu auditoriyasının marağı və nəşriyyatların marketinq tədqiqatları müəyyən edəcəkdir. Yeni informasiya texnologiyalarının perspektiv əhəmiyyətini başa düşən bir sıra qabaqcıl nəşriyyatlar oxucuları da bu istiqamətdə indidən hazırlayırlar. İnternetdə Book in print nəşriyyat məhsullarının retrospektiv kataloqu buna misal ola bilər. Bu kataloqda dünyanın minlərlə nəşriyyatının retrospektiv nəşrlərinin bibliografik və referativ forması və onların tam mətnli elektron sənədlərini mühafizə edən serverlərin ünvanları verilir. Əlaqədar adda və mövzuda lazımı elektron kitabları asanlıqla kompüterimizin yaddaşına keçirə, çap edib adi kağız sənədə çevirə və şəbəkə mühitində istənilən kitabxanaya pulsuz ötürə bilərik. Lakin qeyd etməliyik ki, dünyada nəşr edilən bütün cari kitabların elektron versiyasını qısa vaxtda hazırlamaq çətindir. Buna görə də bir sıra nəşriyyatlar kommersiya marağını əsas götürərək xüsusilə qiymətli kitabların çap nəşrinə CD-ROM-da elektron versiyasını da əlavə edirlər. Kitabxanalar belə kitabları bir nüsxədə alır, elektron versiyasını öz lokal şəbəkəsinə daxil edir, yaxud ərazi kompüter şəbəkəsi və ya internet vasitəsilə istənilən kitabxanalarda yayırlar. Bununla bir tərəfdən kitabxanaların elektron nəşr fondları formalaşdırılır, digər tərəfdən onların maliyyə vəsaitlərinə qənaət edilir. Lakin kitabxana fondlarının internetin informasiya resursları əsasında dolğun, operativ və ucuz kompleksləşdirilməsi ilbəil sürətlənir və genişlənir. Deyilən CD-ROM variantı getdikcə arxa plana keçir.

Elektron nəşrlərin yaradılmasından sonra informatikada dərc edilən və edilməyən sənədlər bölgüsü aradan qalxmışdır. Hazırda İnternetdə elektron sənədlər (Web- sənədlər) formasında mühafizə edilən dissertasiyaların, kurs və diplom işlərinin, hətta tələbə konseptlərinin və şporkalkaların minlərlə elektron kitabxanaları mövcuddur. Hər bir istifadəçi, o cümlədən kitabxana deyilən sənədləri pulsuz istifadə edə bilər.

Elektron nəşrlərin müxtəlif formalarının yaradılması ilə əlaqədar olaraq "elektron kitabxana" anlayışı da meydana gəlmişdir.

Lakin belə kitabxanalar sənəd növlərinə, tematik əlamətlərə və ayrı-ayrı dövlət, elm və incəsənət xadimlərinin adlarına görə təsnif edilir. Tematik istiqamətlər bütün insan fəaliyyəti sahələrini əhatə edir. Onlar sənəd tərkibi, kompozisiyası, həm də axtarış metodları və vasitələri baxımından ənənəvi kitabxanalardan əsaslı şəkildə fərqlənirlər. Məsələn, ənənəvi kitabxanalarda sənədlərin mətnləri və onların kataloqları fiziki cəhətdən ayrılmışdır. Bəzi kitabxanalarda isə elektron kataloq yaradılmışdır. Bunlar da elektron kitabxanalar deyil, ənənəvi kitabxanalardır. Çünki sənədlərin ancaq axtarışı elektron üsullarla icra edilir, ilkin sənədlər fonddan tapılır və kağız formasında oxucuya verilir. Şəbəkə mühitində onları birbaşa almaq mümkün deyildir. Elektron kitabxanalar isə İnternetin elektron informasiya resursları və qismən CD-ROM versiyasını almaqla müəyyən profil (mövzu) əsasında formalaşdırılır. Burada həm sənədin əsl, həm də onun axtarış əlamətləri vahid halda fayl formasında təşkil edilir. İstənilən anda onu kompüter ekranında oxumaq, çap edib almaq, digər kitabxanalara ötürmək mümkündür. Elektron kitabxanalar əlaqədar milli, ərazi və global kompüter şəbəkələrinin tərkib hissəsidir, nisbi-müstəqil kitabxanalardır. Bu tip kitabxanalara "virtual kitabxanalar" da deyirlər. Onların ənənəvi oxucu kateqoriyalarına görə bölgüsü də yoxdur.

Fondun elektron mühafizəsi sənədlərə müraciətin operativliyini və rahatlığını təmin etməklə yanaşı, əksər kitabxanalar üçün ağırlıq problemi olan bina sahəsinin qənaətlə istifadəsinə, sənədlərin səhifələrinin salamat qalmasına, maqnit və lazer disklərində uzun müddət mühafizə edilə bilən ehtiyat nüsxələrinin yaradılmasına və s. imkan verir. Hər hansı müəllifin öz kitabını məzmunca yeniləşdirmək, kitabı barədə əlaqədar oxucuların rəylərinin toplusunu öyrənmək üçün də elektron kitabxanalar geniş imkanlara malikdir.

Ənənəvi kitabxanalar bazasında elektron kitabxanaların formalaşdırılması çoxtərəfli və mürəkkəb problemdir. Məsələn, əgər bibliografik təsvirlərin əlaqədar tammətnli sənədlərlə birləşdirilməsindən söhbət gedirsə, ənənəvi kitabxanalar üçün ən vacib vəzifə elektron sənədlər fondunun yaradılmasıdır. Elektron formaya keçirilən sənədlər ilk növbədə surətçixarma üçün müəllif hüququ olmayan əsərlərdir (məs: klassik yazıçıların, şairlərin əsərləri, nadir kitablar və s.). Kitabxana fondunda ilk növbədə elektron formaya keçirilən sənədlər içərisində təsviri incəsənət əsərlərini (plakatlər, reproduksiya, sərgi və yarmarka kataloqlar və s.) göstərmək olar.

Multimedia vasitələrindən müxtəlif təlim proqramları, oyun diskləri, mühazirələrin və konfransların səs, rəsm və təsvirle müşayiət olunan mətnləri də ənənəvi kitabxanalarda ilk növbədə elektron formaya keçirilməlidir.

Nəzərə alınmalıyıq ki, bir sıra iri kitabxanalar nəinki nəşriyyatların buraxdıqları kitabları və digər sənədləri mühafizə edir, həm də müstəqil surətdə yeni nəşrlər buraxır. Yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində kitabxanaların nəşriyyat imkanları xeyli artır. Xüsusilə informasiya məcmuələrinin, soruq-bibliografik vasitələrin, kitabxanadaxili işçi sənədlərin və digər materialların adi matbəə çapına çəkilən xərclər xeyli azalır, əlaqədar nəşrlər İnternete qoşulmuş milyonlarla insanların və on minlərlə kitabxanaların istifadəsinə verilir, yəni Web-serverlərdə yerləşdirilir.

Sonrakı texnoloji mərhələ nəinki dünya kitabxana elektron informasiya resurslarını, həm də elektron sənədləri nəşr və mühafizə edən digər qurumların (məs: nəşriyyatlar, interaktiv informasiya xidməti obyektləri, kommersiya və qeyri-kommersiya məlumat bazaları və bankları) beynəlxalq səviyyədə əlaqələndirilməsi və istifadəçinin istənilən fəaliyyət sahəsində dünyanın bütün elektron informasiya resurslarında axtarış apara bilməsidir. Kitabxanalar üçün belə bir imkanın yaradılması çox perspektiv əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, hər hansı fondun tematik əhatəsini dünya kitabxana fondları və digər informasiya ehtiyatları səviyyəsində genişləndirmək, bir başa inteqrasiya etmək hər bir kitabxananın çoxdankı arzusudur. Yaxın zamanlarda öz avtonom, ayrıca foncu hesabına xidmət göstərən hər bir kitabxana fondunun və kataloqlarının elektron kitabxanaya çevrilməsi fonunda dünya informasiya ehtiyatlarının tərkib hissəsini təşkil edəcəkdir. Bu prosesi biz indi də İnternetin təmsalında aydın görə bilərik. 1999-cu il məlumatına görə internetdə dünyanın 120 minə qədər iri kitabxananın kataloqları, elektron nəşr fondları vardır və onların miqdarı sürətlə artır. Azərbaycan Respublikasında da belə elektron kitabxanaların yaradılmasına başlanmışdır. Məsələn, Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası (internet ünvanı: <http://azeribooks.aznet.org>) Azərbaycan poeziyasının internet nəşrləri (internet ünvanı: http://www.baku.ru/pubs/azprotru/2001_1212_001_Ru.asp) və s. Maraqlıdır ki, elektron kitabxanalar yalnız ənənəvi kitabxanalar tərəfindən deyil, nəşriyyatlar, kitab mağazaları, dövrü nəşrlərin yayılması ilə məşğul olan qurumlar və informasiya mərkəzləri tərəfindən də yaradılır. Bununla da tam

mətnli sənədlərlə istifadəçilərə xidmət baxımından kitabxanaların yeni rəqibləri meydana çıxır. Belə bir şəraitdə kitabxanaların rəqabətə davamlılığını təmin etmək üçün bizcə ilk növbədə dünya və milli informasiya məkanında öz məzmun dəyərini uzun müddət sabit saxlayan retrospektiv xarakterli elmi, texniki və bədii əsərlərin müxtəlif profillər üzrə elektron kitabxanalarını yaratmaq daha məqsəduşundur. Əlbəttə, belə kitabxanaları yaratmaq sadə problem deyil. Lakin problemin təcürbi həllinin zaman etibarilə gecikdirilməsi ənənəvi kitabxanalar üçün perspektiv baxımdan xoşagəlməz nəticələrə gətirib çıxara bilər. Çünki telərabitə texnologiyaları günbəgün adi telefon rabitəsi kimi kütləvi şəkildə alır və yuxarıda deyilən informasiya qurumları sürətlə bu texnologiyalarla silahlanırlar. Belə bir şəraitdə rəqabətə davam gətirmək üçün kitabxanalar yeni informasiya texnologiyalarını mənimsəməli və bu sahədə ixtisaslı kadrlar hazırlanmalıdır.

Elektron nəşrlərin və elektron kitabxanaların gətirdikə sürətlənən artımı ilə əlaqədar olaraq kitabxanaların informasiya xidmətinin ənənəvi funksiyaları da əhəmiyyətli dərəcədə şəbəkə xidməti ilə əvəz olunmaqdadır. Şəbəkə interaktiv informasiya xidmətinin sürətlə genişlənməsi sabit prosese çevrilmişdir. Belə ki, 1997-ci ildə internetin informasiya xidmətindən istifadə edən istifadəçilərin miqdarı 95 mln. nəfər, 2000-ci ildə isə 248 mln. nəfər olmuşdur.

Kitabxanalar internetə müraciət kanallarına malik olduqda öz kompleksləşdirmə mənbələrini də dünyəvi səviyyədə genişləndirir və dəfələrlə operativ və ucuz olan kompleksləşdirmə prosesinə keçirlər. Qlobal şəbəkə həqiqətən istənilən tip informasiya ehtiyatlarına malikdir. Informasiya ehtiyatlarının belə zənginliyi digər bir problem yaradır. Bu problem informasiya axtarışının ən yeni metodlarından istifadə problemi ki, onun da iri kitabxanalarda həlli xüsusilə soruq-informasiya və bibliografika bölmələrinin üzərinə düşür. Buna görə də həmin bölmələr kağız daşıyıcılarında olan informasiyaların axtarış metodlarını və üsullarını elektron nəşrlərin axtarış metodlarına uyğunlaşdırmağa cəhd etməlidirlər.

Yeni informasiya mühitində soruq-informasiya axtarışının ən vacib üsullarından biri oxucuları maraqlandıran, müxtəlif informasiya resurslarının yerləşdiyi İnternet serverlərinə müraciəti təmin edən tematik kataloqların yaradılmasıdır. Bu məqsədlə İnternetin xüsusi resurs göstəricisi (URL) yaradılmışdır. Buradan kitabxana-informasiya resurslarına dair faylları asanlıqla seçmək olar. Resurs

göstəricisində müxtəlif ölkələr və tematik istiqamətlər üzrə elektron informasiya resurslarının mühafizə edildiyi serverlərin ünvanları və onlara necə müraciət etmək qaydaları verilmişdir. Qeyd etməliyə ki, bu resurslardan istifadə pulsuzdur.

Soraq-informasiya axtarışının mühüm üsullarından biri də müəyyən kitabxanada müxtəlif bilik sahələrinə dair elektron informasiyaları toplayan və öz Web- serverində mühafizə edən interaktiv informasiya bölməsinin yaradılmasıdır. Hazırda belə informasiyaları toplayan kommersiya xarakterli sənəd-informasiya mərkəzlərinin miqdarı sürətlə artır. Belə mərkəzlər zəngin resurslara malik olan və İnternetlə sürətli kanallarla əlaqələndirilmiş elektron kitabxanaların yeni bir təşkilati formasıdır. Onlar qeyri-kommersiya xarakterli dövlət informasiya mərkəzlərinin toplaya bilmədiyi informasiyaları İnternetdən və yerli mənbələrdən əldə edir, gəldikcə özlərinə daha çox istifadəçi cəlb edərək, digər informasiya qurumları ilə lazımi rəqabət aparırlar. Ənənəvi kitabxanalar öz fondlarında olan ən qiymətli və nisbətən fəal istifadə olunan retrospektiv nəşrləri elektron formaya keçirərək və internetin əlaqədar informasiya resurslarını milli və yerli profil əsasında düzgün seçərək deyilən tip elektron kitabxanalar yarada bilər. Bunun üçün çox da böyük xərc tələb edilmir. Yalnız yeni informasiya mühitində işləyə bilən kitabxanaçı kadrlar tələb olunur.

Yeni informasiya mühitində istifadə edilməsi vacib olan üsullardan biri də ənənəvi KAA sisteminin təkmilləşdirilməsidir. Məlumdur ki, hələ tarixən xeyli övvəllər kitabxanalar KAA yolu ilə informasiya mübadiləsindən istifadə etmişlər. Elektron kitabxanaların yaranması və inkişafı ilə əlaqədar olaraq ənənəvi KAA üsulu yalnız kağız sənədlər üçün saxlanılacaqdır. Digər sənəd formaları üçün audiokaset fondlarından istifadə ediləcək və İnternet vasitəsilə istənilən kitabxanaya və ya fiziki şəxsə daimi istifadə üçün göndəriləcəkdir. Qismən bu məqsədlə bir sıra dünya kitabxanalarında məsafədən təlim mərkəzi yaradılmışdır. Məsələn Şimali Amerika və Avropada məsafədən təlim mərkəzləri əsasən universitet kitabxanalarında yaradılmışdır. Belə mərkəzlər mütəllimlərə və tələbələrə digər universitetlərdən kitab, mühazirə və tədris kurslarının elektron (osifirovka) formalarını pulsuz almağa imkan verir. Təlim mərkəzləri kütləvi kitabxanalarda isə mediateka və ya linqvistik mərkəzlər formasında təşkil edilir. Onlar vasitəsilə audiofondlara,

dilöyrədicilə proqramlara, kitabxana menecmentinə, ixtisaslandırma məsələlərinə və s. dair materiallara müraciət etmək mümkündür.

Yeni informasiya texnologiyalarını tətbiq edən hər hansı kitabxana öz ənənəvi fondu əsasında elektron informasiya resursları yarada bilər. Bununla həmən kitabxana aşağıdakı problemləri həll etmiş olur: imtiyazlı şəkildə dünya informasiya məkanına daxil olur; öz informasiya resurslarına bütün Yer kürəsindəki istifadəçilərin sərbəst müraciətini təmin edir; dünyanın bütün informasiya qurumları və iri kitabxanaları ilə operativ informasiya mübadiləsi edir; informasiya resurslarının formalaşdırılmasında məkan təcimindən təkrarçılığı və paralelizmi aradan qaldırır; kitabxana binasının qənaətlə istifadə edilməsini təmin edir və s. Zəngin informasiya resurslarına (məs. tammətənlə elektron sənədlər fondu; faktoqrafik və tematik məlumat bazaları, vacib fayl yazıları, bibliografik yazıların elektron kataloqları, məxsusi elektron nəşrlər sistemi və s.) malik olmaqla soraq-informasiya və axtarış metodları ilə silahlanmaqla və informasiya mübadiləsi üçün cəlbədar rabitə sistemi yaratmaqla kitabxanalar qlobal informasiya məkanında elektron informasiya resurslarının yaradıcısı və mühafizəedici kimi formalaşa bilər.

Deyilən yeni vəzifələrin həll edilməsi üçün kitabxanalar ilk növbədə bir-biri ilə həm elmi, həm təcrübə, həm də ixtisaslı kadr mübadiləsi sahəsində əməkdaşlığı təşkil etməlidirlər. Bu baxımdan respublikanın iri kitabxanalarının bazası əsasında paylaşdırılmış milli sənəd fondları təşkil edilməlidir və onlar arasında telerabitə sistemi qurulmalıdır. Bu ideya onu ifadə edir ki, iri kitabxanalar və informasiya mərkəzləri tematik istiqamətlər və bəzi sənəd növləri (məs: patent, standart, brayl sənədləri, videokasetlər, yeni kino, foto və təsviri incəsənət və s. sənədlər, dissertasiyalar, elmi-texniki hesabatlar) üzrə elektron informasiya ehtiyatlarının yaradıcısı, mühafizəedici və yayıcısı olmalıdır. Hazırda paylaşdırıcı milli sənəd fondları arasında ərazi baxımından telerabitə sistemini qurmaq texniki cəhətdən xeyli asandır. Çünki bir sıra sahələr (statistika idarələrinin, torpaq komitəsinin qurumları, seçki sistemi, gömrük və s.) üzrə respublikada xili (milli) telerabitə şəbəkələri mövcuddur və onların İnternetə çıxışı təmin edilmişdir. Əlaqədar rayon və şəhərlərdə müəyyən paylaşdırıcı sənəd fondunu həmən şəbəkələrdən birinə asanlıqla qoşnaq olar. Bununla da paylaşdırıcı milli sənəd fondlarının bir-birləri, nəşriyyatlar, telerabitə xidməti provayderləri və əlbəttə, İnternetlə əlaqələri təmin edilmiş olar. Belə şəraitdə

elektron kitabxanalar bir sıra sənəd növləri üzrə pulsuz xidmət göstərməlidir. Yaradılması (osifirovkası) üzərində əmək sərf edilən, İnternetin kommersiya xarakterli qovşaqlarından və şəbəkə mağazalarından alınan sənədlər yuxarıda deyilən kommersiya qurumlarına nisbətən ucuz qiymətə oxuculara verilə bilər. Belə pullu xidmət üsulu həm bilavasitə, həm də şəbəkə vasitəsilə xidmət üçün tətbiq edilməlidir.

Bir məsələni də qeyd etməliyik ki, telekommunikasiya texnologiyasının əhatə dairəsinin getdikcə genişlənməsi ilə əlaqədar olaraq informasiya fəaliyyəti qloballaşır və inteqrasiya xəttinə inkişaf edir. Belə bir şəraitdə ənənəvi kitabxanaların açıq, dinamik informasiya sistemlərinə çevrilmək üçün elektron nəşrlərin emalı texnologiyalarını mənimsəmək, elektron kitabxanalar yaratmaq, onları milli çərçivədə korporativ şəbəkə kimi formalaşdıraraq qlobal informasiya sisteminin tərkib hissəsinə çevirmək lazımdır. Bu istiqamətdə ilk növbədə elmi konsepsiya işlənməlidir və onun mərhələlərlə reallaşdırılması üçün elmi-texniki, iqtisadi və təşkilati tədbirlər görülməli və ixtisaslı kadrların hazırlığı sahəsində köklü dəyişikliklər edilməlidir. Problemin qoyuluşunun təcrübə əhəmiyyəti məhz budur.

Ədəbiyyat

- 1.Алешин Л.И. Автоматизация в библиотеках: Учебное пособие.- Ч.1.-М.,2001.- 176 с.
- 2.Алешин Л.И. Автоматизация в библиотеках: Учебное пособие.- ч.2.-М.,2001.- 144 с.
- 3.Бактурин Т.А. Проблемы стандартизации библиографического описания электронных ресурсов // Науч. и техн. б-ки. - 2000.- № 7. - С.16-21.
- 4.Байдыш Дж. Электронные ресурсы научно-технической информации в Библиотеки Конгресса США. Часть 1 // Науч. и техн. б-ки. - 2000.- №11.- С.58-76.
- 5.Байдыш Дж. Электронные ресурсы научно-технической информации в Библиотеки Конгресса США. Часть 2 // Науч. и техн. б-ки. - 2000.- №12.- С.56-78.
- 6.Евстигнеева Г.А., Земсков А.И. Электронная информация- электронная библиотека (Международный семинар в г. Пушкина) // Науч. и техн. б-ки. - 2000.- № 6.- С.46-52.

7.Эшрофт Л., Лендон Р. Изучение использование электронных журналов. (Доклад на 65-й Генеральной конф. ИФЛА) // Науч. и техн. б-ки. - 2000.- № 5.- С.88-94.

8.Электронные журналы в библиотеках (Обзор статей) // Науч. и техн. б-ки. - 1997.- № 10.- С.61-67.

9.Майстрович Т.В. Оптические компакт-диски в зарубежных научных библиотеках // Науч. и техн. б-ки. - 2000.- № 8.- С.60-68.

10.Межведомственная программа "Электронные библиотеки России" // Науч. и техн. б-ки. - 1999. - С.3-15.

11.Меняев М.Ф., Земсков А.И., Денисов Б.В. Оптические диски в библиотечной технологии // Науч. и техн. б-ки. - 1997.- № 3.- С.3-15.

12.Шрайберг Я.Л. Основные положения и принципы разработки автоматизированных библиотечно-информационных систем и сетей. - М., 2000.- 130 с.

Рустамов А.М., Бахшалиев З.И.

Некоторые вопросы формирования электронных библиотек

Резюме

В современном этапе развития библиотек актуальное значение приобретает формирование фондов электронных изданий. Электронные информационные носители все больше выпускаются различными издательствами, информационными службами, предприятиями и организациями. Кроме них, в интернете имеются многочисленные электронные библиотеки и интерактивные базы данных. Используя вышеуказанные ресурсы, библиотеки могут формировать свои фонды текущих электронных изданий. Одним из важных направлений формирования электронных библиотек является также отбор наиболее важных ретроспективных бумажных изданий, перевода их в электронную форму, а затем их распространение с помощью глобальной сети.

В статье обсуждаются пути оптимизации электронных библиотек на базе современной коммуникационной и информационной технологии. Особое внимание уделяется вопросам организации сетевых библиотечно-информационных баз данных и их интеграции в глобальной сети.